

СИНДРОМ ЛИ Е РОДИТЕЛСКОТО ОТЧУЖДЕНИЕ?

Д-р Светлин Върбанов, дм

**Гл. асистент по съдебна психиатрия към катедра по психиатрия и
медицинска психология,**

Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“, Варна

Резюме:

През последните години понятието „синдром на родителско отчуждение“ се среща все по-често в съдебните практики в България. То все още е трудно разбираемо, неясно, включително за професионалистите от правосъдната, социалната и здравната система, като в същото време достъпната информация за него е противоречива. Въпреки че теорията за синдром на родителско отчуждение не е научно доказана и не е призната от повечето професионални организации, терминът се използва все по-широко от юристи, социални работници и експерти по психично здраве. От друга страна отчуждаващото поведение от страна на родителя и последващото отчуждение са реален феномен, водещо до тежки и дълготрайни последици както за детето, така и за родителите. Настоящата статия прави критичен анализ на теорията на Ричърд Гарднър и приложението и в експертната практика.

Abstract:

In recent years, the concept of "parental alienation syndrome" has become increasingly common in case law in Bulgaria. It is still difficult to understand, unclear, including for professionals in the justice, social and healthcare systems, while at the same time the information available about it is contradictory.

Although the theory of parental alienation syndrome has not been scientifically proven and is not recognized by most professional organizations, the term is increasingly used by lawyers, social workers and mental health professionals. On the other hand, the alienating behavior on the part of the parent and the subsequent alienation are a real phenomenon leading to severe and lasting consequences for both the child and the parents. This article makes a critical analysis of Richard Gardner's theory and its application in expert practice.

Синдромът на родителско отчуждение (CPO) (Parental alienation syndrome) представлява противоречива концепция, създадена от Ричард Гарднър през 1985 г. (Gardner 1985), за да опише комплекс от симптоми при някои деца, възникващи в резултат от процес, при който единият родител трансформира възприятия и поведение от себе си върху детето си с цел да разруши неговата връзка с другия родител, докато техните чувства станат противоположни на тези, които би трябвало да се очакват.

Отчуждението се среща еднакво при момчета и момичета. Юношите са по-склонни да бъдат отчуждени в сравнение с по-малките деца (Kelly and Johnston 2001). Отчужденият родител може да бъде както бащата, така и майката (Bala et al. 2010). Най-често то се причинява от родителя, който полага основни грижи и повече време е с детето. Трудно, но не и невъзможно, родител с ограничен контакт с детето да отчужди детето от този, с когото то живее (Fidler and Bala 2010).

Основната проява на родителското отчуждението е неоправданото отношение на детето срещу единия родител, обикновено резултат от комбинацията от програмиране (промиване на мозъка) с родителските

индоктринации и собствения принос на детето към очернянето на отчуждения родител. Според Гарднър, когато детето е било жертва на насилие или пренебрегване, враждебността му може да бъде оправдана и затова обяснението и чрез синдрома на родителско отчуждение не е приложимо (Gardner 2002). И други автори говорят за отчуждение, но Gardner (2001) настоява, че СРО не е просто „родителско отчуждение“, а именно „синдром на родителското отчуждение“. Той подчертава значението на думата „синдром“, дефиницията за който е „кълъстър от симптоми, появяващи се заедно и характеризиращи специфично заболяване“. СРО предполага наличието на две страни. Едната е потърпевщата, която той нарича „таргетиран“ или „отчужден“ родител, а другата – манипулатора, наричан „отчуждаващ“ или „програмиращ“ родител. Според Гарднър СРО се характеризира с кълъстър от 8 симптома, които се проявяват при детето. Това са:

1. Кампания на очерняне
2. Слаби, абсурдни или лековати рационализации за неодобрението
3. Липса на амбивалентност
4. Феноменът на „личното мнение“
5. Рефлексивна подкрепа на отчуждаващия родител в родителския конфликт
6. Липса на чувство за вина за жестокостта и/или експлоатацията на таргетирания родител
7. Скрити сценарии
8. Разпространение на враждебността към приятелите и/или разширеното семейство на таргетирания родител.

Кампанията за очерняне се изразява в негативно говорене и отношение към таргетирувания родител от страна на отчуждаващия родител, водещо до промяна в поведението на самото дете, негативно отношение от негова страна, избледняване на спомените за предишни позитивни общи преживявания с таргетирувания родител. Възможно е то да го определя като много опасен за здравето и живота на отчуждаващия родител, както и за себе си, макар и да не може да обясни защо конкретно смята така. Индокринациите може да се забележат под формата на изнудване, като условията обикновено са нетипични за децата. Например „Ако ни даваш повече пари, тогава...“

Абсурдните рационализации представляват ирационални, недостоверни и абсурдни оправдания от детето за враждебното поведение и негативно отношение към таргетирувания родител и за нежеланието му да бъде във връзка с него.

В отношенията си към хората всички ние сме амбивалентни. Не правят изключение и отношенията родители-деца, където децата отчитат както добрите, така и негативните страни на своите родители. **Липсата на нормална амбивалентност** означава, че за детето със СРО няма смесени чувства. Единият родител е изцяло добър, а другият – изцяло лош. Децата могат дълго да изброяват положителните качества на единия и отрицателните качества на другия родител.

Детето със СРО обяснява нежеланието си да вижда таргетирувания родител като „лично мнение“ и произтичащо от собствената му мисъл. Това „лично мнение“ обаче често е програмирано от отчуждаващия родител. От една страна той често подтиква детето да каже „истината“. От друга страна „истината“ в отговора често е резултат от страха на детето да разочарова или

[Type text]

разгневи полагащия грижи за него родител. Детето получава противоречиви послания. Вербалното настояване „Отивай с майка си/баща си“ противоречи на невербалното „Ако ме обичаш, няма да тръгнеш с нея/него“. Невербалното послание се предава жестове, мимика, поза, сила и скорост на говоренето и височина на тона. Тя е изключително ефективна и същевременно трудна за доказване и оставя в детето впечатление, че то отстоява своето лично мнение по въпроса.

При всеки възникнал спор или конфликт децата рефлексивно, спонтанно и без възражения **вземат страната на програмирация родител**. Отново това си поведение детето не може да подкрепи с ясни аргументи.

Въпреки че постоянно очерня и отхвърля, отчужденото дете **не изпитва вина**. Едновременно със собственото си негативно отношение тези деца поставят изисквания за финансова подкрепа, подаръци, специално отношение, но възприемат това като тяхно право, без да показват благодарност. Често това е заучен от отчуждаващия родител модел.

Децата със СРО получават материал за своите истории, както и изразните средства за тях, от възрастните. То може да разказва фалшиви или реални, но изкривени, истории за таргетирания родител, които по един или друг начин са му придаден от отчуждаващия родител. Често при по-задълбочено разпитване на детето се оказва, че то не може да обясни за какво точно става дума, а това са по-скоро готови **възприети сценарии**.

Отчужденото дете **пренася отхвърлянето и негативното отношения** към таргетирания родител и върху по-широкия кръг от негови роднини, без те да са извършили нещо лошо спрямо детето или отчуждаващия родител. Бабите,

[Type text]

дядовците, роднините и приятелите се включват в агресивното отхвърляне със същите рационализации, прилагани срещу отчуждения родител.

Литературата за отчуждението на родителите категоризира степените на отчуждението, в зависимост продължителността, тежестта и необратимостта на отхвърлянето на отчуждения родител от детето. (Baker 2006). Различават се лека, умерена и тежка степен на СРО (Burrill, 2006).

При **леката** степен на СРО детето има данни за отчуждаващо въздействие, но практическото му влияние върху срещите на детето с отчуждаващия родител е минимално или липсва. Детето може да отказва контакт с таргетируания родител, но когато такъв се осъществи, то изпитва радост. На този етап то все още може да се дистанцира от програмирането на отчуждаващия родител.

При **умерената** степен симптомите са по-силно изразени. Детето упорито отказва контакт с таргетируания родител, а когато такъв се осъществи, той е силно затруднен.

При **тежката** степен при детето се проявяват повечето или всичките 8 описани симптома. То е интернализирало фалшивият отрицателен образ на отчуждения родител и твърдо, неразубедимо и без обективни причини отказва контакт с таргетируания родител (Boch-Galhau, 2018). При тежката форма на СРО според Гарднър детето трябва да бъде отведено от отчуждаващия родител и да бъде постепенно настанено при таргетния родител.

Причини за СРО

За да запази връзката с родителя, с когото живее, детето е склонно да прави негативни коментари по отношение на бащата. Ако майката е видимо доволна от тези изказвания, детето продължава това поведение и дори прави още по-силни негативни коментари, като по този начин смята, че заздравява връзката с отчуждаващия родител. В същото време след като единият родител е напуснал дома по време на раздялата, детето е обхванато от страх, че ще загуби и другия. В този случай детето заема позицията на родителя, с когото живее в кампанията за очерняне на таргетирувания родител, страхувайки се да не бъде отхвърлено и от него.

Деца са в слаба, беззащитна позиция във враждебния конфликт на родителите. За да се почувстват по-силни, те вземат страната на погрешно приемания за по-силен родител. Това се случва и за защита на силните страхове, които той предизвиква у детето. Лицето, което постоянно действа срещу другия родител, се подкрепя, за да не се превърне самото то в мишена на неговата агресия.

Раздялата на родителите води до преживяването на силни негативни емоции от децата, включително тъга, ярост, гняв, самота. Развитието на СРО може да допринесе за отреагиране на насъбралите се у децата чувства към другия родител. Това не само се разрешава от отглеждания родител, но и се провокира, и се използва от него.

В случаите на обвинение в сексуално насилие детето може да изпитва силен срам да признае, че тези обвинения са били измислени. Перспективата да бъде смятано за лъжец го кара да поддържа изфабрикуваната теория, което допълнително нагнетява негативни емоции у детето.

Разводът е силно травмиращо преживяване за разделящите се съпрузи. Родители, които програмират децата си срещу другия родител в такава ситуация могат да действат от страх, че ще загубят и тях. Борейки се с този страх, те създават тясна коалиция с децата си „срещу останалия свят“, който се възприема за враждебен. Въпреки че тази връзка е изключително силна, тя се явява патогенна връзка на страха. Зад любовта, вниманието и загрижеността се крият егоистични чувства и желанието за притежаване.

Като двигател на отчуждаващото въздействие може да послужи и нестихващия яд и гняв към бившия партньор. Огорчението от изоставянето, нараненото самочувствие, безсилието провокират желание за отмъщение. Отдалечаването на децата от отчуждения родител е опит за отмъщение, породен от невъзможността по друг начин той да бъде „заслужено“ наказан и наранен.

С помощта на проекция единият родител може да насочи към другия собственият си принос за раздялата. Този защитен механизъм предпазва от чувството за вина и съхранява самочувствието, в периода след развода, като с времето може да преосмисли и коригира поведението си. При СРО този защитен механизъм не само се запазва, но и се прехвърля върху децата. Обсъждайки проекцията като защитен механизъм Гарднър смята, че потиснатите сексуални желания на майката могат да се проектират върху детето и бащата. Визуализирайки сексуалните действия между бащата и детето, майката косвено задоволява собствените си сексуални желания. Гарднър също така намира връзка между свръхпротективността на майката и формирането на СРО.

Не на последно място, родителят може да отчужди детето си от другия родител поради собствените си налудни вярвания, че бившият партньор

представлява заплаха или пък сексуално е малтретирал децата. Фалшивото обвинение в сексуално насилие може да започне като изфабрикувано твърдение, гонещо постигането на определена цел, но в следствие да добие характеристиките на налудна идея, в която родителят неразубедимо вярва. Според Гарднър фалшивите обвинения могат да варират в континуум от изцяло изфабрикувани до напълно налудни. Като типично за СРО той описва споделеното или индуцирано налудно разстройство (*folie à deux*), при което детето и родителя споделят налудна убеденост относно негативните черти и поведение на другия родител. При наличието на повече от едно дете в семейството може да се наблюдава *folie à trois* или *folie à quatre*. Налудностите могат да се разпрострат и до по-широк кръг, като обхванат посещенията от майката терапевт или близки и роднини.

Критики към СРО

През 80-те години на 20-ти век теорията на Гарднър бързо печели популярност. Самият Гарднър публикува редица статии, за да я доразвие, представя свои клинични и съдебни случаи, прави допълнителни уточнения. През този период той участва като експерт в много съдебни процеси, включващи спорове за упражняване на родителски права, особено такива, включващи обвинения към бащата в сексуално насилие към децата. Макар и базирано основно върху собствената му теория за СРО, много съдии се позовават на неговото мнение.

Популяризирането на теорията на Гарднър и използването и в съдебните процеси провокират интерес от различни изследователи, голяма част от които изразяват съмнение по отношение на методологията на Гарднър, валидността и надеждността на неговите твърдения.

Wood (1994) оспорва надеждността на теорията на Гарднър и предупреждава, че СРО не бива да се използва в съдебните процеси без да е възприет и потвърден от експертите в тази област, за което са необходими повече и по-издържани изследвания. В последствие редица учени подлагат на критика теорията на Гарднър и отбелязват множество скрити в нея противоречия, ненаучни презумпции и погрешни заключения.

Водеща критика към теорията за СРО е липсата на ясни научни доказателства за съществуването на синдрома. Твърденията на Гарднър никога не са потвърдени от данните на действителни научни изследвания, а теорията му не е приета от научната общност (O'Donohue et al., 2016). Според Doughty et al. (2018), въпреки очевидно обемната литература за родителското отчуждение, доказването му е трудно поради недостиг на солидни емпирични изследвания. Тези ограничени емпирични доказателства често имат проблеми с извадките или с пък изследванията се фокусират върху специфична популация. Също така ретроспективните изследвания не позволяват контролирането на външни променливи или идентифициране на причинно-следствена връзка между неблагоприятните резултати и отчуждаването. Emery (2005) настоява, че поддръжниците на една хипотеза носят тежестта на нейното доказването, и докато няма ясни научни доказателства, СРО си остава само хипотеза.

Защитниците на СРО не са успели да предоставят базисната психометрична информация за конструктите, съставляващи „синдрома”, която би осигурила неговата валидност: не е представена надеждността на мерките, липсват валидност на съдържанието, конструктивна валидност, дискриминантна валидност, както и предикативна валидност (O'Donohue et al., 2016). Вместо това, теорията и разработките на Гарднър страдат от:

- (1) Непредставителност на изследванията
- (2) Висока степен на грешка
- (3) Несъобразяване с особеностите на „човешкия фактор“

Гарднър не предоставя никакви данни от изследвания, за да обоснове твърденията си за предложените характеристики и динамика на синдрома на родителското отчуждение – вместо да направи представителни изследвания, той описва случаи от собствената си клинична практика, от които извлича заключения (O'Donohue et al., 2016). В този смисъл се изказва Faller (1998): „Когато Гарднър говори за проценти, като например че 90% от фалшивите обвинения са отправени от жени, и прави изявления, като например, че по-голямата част от обвиненията в сексуално насилие при развод са неверни, той не предоставя статистически данни или препратки към професионална литература в подкрепа на тези твърдения. По-скоро той заявява, че е убеден, че конкретна находка е широко разпространено явление”.

Според Repiton, Alvis, Allen & Logid (2012) „...случаи и мнения се представят като изследователски и научни доказателства, а частните случаи се представят като проучвания”. Emery (2005) заявява, че теорията на Гарднър не отговаря дори на минималните научни стандарти, а „клиничният опит, включително изследванията на случаи, не доказват нищо“.

Според Hoult (2006) вероятността от допускане на грешка при СРО е много голяма. Валидните диагностични критерии за всеки уникален медицински синдром трябва да отличават множеството симптоми за посочения синдром от други подобни групи симптоми с висока степен на точност, а СРО по дефиниция не позволява това. Например наличието на отчуждение или дистанциране на дете от родител в даден момент не е непременно патогномонично. За децата често е съвсем естествено да се свързват в по-

голяма степен с единия или другия родител в зависимост от етапа на тяхното развитие, от пола и други фактори. Гарднър обаче не се съобразява с това, нито предлага други критерии за идентифицирането на патология, като например продължителността на състоянието.

Грешката може да се увеличи и от неясно формулираните симптоми. Диагностичните критерии за всяко специфично психично разстройство или патология трябва да са недвусмислени и добре дефинирани. Например как се дефинира „промиване на мозъка” и кой интерпретира едно дадено от детето обяснение като „слабо” и „лековато”? Тук очевидно има субективна интерпретация от оценяващия (Hoult, 2006). Наред с това, самият Гарнър и последователите му след това не са представили достатъчно количество измерими данни за степента на грешка (O'Donohue et al., 2016).

СРО не отчита личностните особености, динамиката и качеството на отношенията между трите страни: двамата родители и детето. Изследва се дали детето дава неверни показания и дали участва в кампанията по очерняне, но не се коментира и изследва поведението на отчуждения родител, неговите особености и собствените му приноси за влошаването на отношенията му с детето и с другия родител (Hoult, 2006). Внимание се обръща на поведението на отхвърления родител, който може със своята липса на съпричастност, подкрепа и недостатъчни родителски умения, да допринесе за поляризираната позиция на детето (Garber, 2004). Значението на личностните особености за развиване на СРО признават дори някои от последователите на Гарднър, според които „въпреки че са изложени на отчуждаващо родителско поведение, не всички деца се поддават на негативното влияние и отхвърлят родителя, който е обект на злословие” (Hands & Warshak, 2011). Наличието на динамични фактори и променливи в

човешката мотивация, поведение и отношения обаче не се вземат предвид в СРО.

В САЩ различните щатски юрисдикции използват различни стандарти за определяне допустимостта на експертни показания. Единият стандарт е т.нар. Frey test, според който, ако теорията, методологията или заключението, които се предлагат като свидетелски показания от експерт, са „общоприети“ в съответната научна област, те отговарят на критериите за допустимост пред съда (Walker, Brantley & Rigsbee, 2004). Теорията „синдром на родителското отчуждение“ не отговаря на Frey стандарта, защото заради високата степен на възможни грешки и липсата на надеждна методология, тя не е приета от мнозинството представители на психологическата и психиатричната професионална общност.

Walker, Brantley & Rigsbee (2004) отправят пет критики към СРО, които според тях го правят недопустим и неприложим в съда:

1. Поведението, което СРО нарича "отчуждаващо", не винаги води до отчуждаване на детето от таргетирувания родител;
2. Дете, което проявява отхвърлящо и отчуждено поведение, може да има основателни причини да не желае да бъде с родителя поради неговия родителския стил или способности;
3. Без да има отчуждаващо поведение от страна на единия родител, детето може да изрази към другия родител враждебно отношение, подобно на отчуждаването, единствено заради привързаността си към първия родител;
4. Поведението на отчужденото дете може да бъде временна реакция на продължителен и труден развод, а не отделен синдром;

5. Концепцията се прилага главно за майките като отчуждителни и за бащите като таргетирани родители, без да прави ясен анализ на половите роли.

Автори, които отчитат слабостите на СРО като теория, опитват да развият нови термини и методи на изследване – например Kelly & Johnston (2001) разглеждат сложната ситуация не като синдром, а като континуум. В единия край на континуума детето има еднакво предпочитание и към двамата родители и с лекота поддържа добри отношения и с двамата. В средата детето вече изразява предпочитание към единия родител, но това не е непременно тревожно, защото може например да бъде естественият афинитет към майката, когато детето е малко. В другия край на континуума е ситуацията, в която едно дете отхвърля единия родител. Кели и Джонстън предполагат, че това може да бъде в две форми - една, която те наричат "реалистично отчуждение", където поведението на отчуждения родител оправдава избягващото поведение на детето, а другото, което те наричат "патологично отчуждение", е най-близо до СРО, описан от Гарднър.

Clarkson & Clarkson (2008) предлагат термина „родителско отхвърляне след раздяла” (post-separation parental rejection). Те сочат шест причини този израз да е по-приложим от СРО:

1. Той е чисто описателен.
2. Второ, думите означават това, което значат и в ежедневната употреба.
3. Той се фокусира върху явния проблем. Този проблем е отхвърлянето на родителя от страна на детето. Терминът не включва предположението, че поведението на единия или другия родител е водещо за формирането на отхвърлянето.

4. Терминът избягва думата „отчуждение”, която се използва по различни начини в литературата и е станала объркваща.
5. Избягва всякакви предположения за наличието на категоричен синдром.
6. Той свързва отхвърлянето на родителя с разделянето на родителите. По този начин се фокусира вниманието върху връзката между отхвърлянето на родителя и превратностите в родителските отношения, а не върху поведението на единия родител.

В последните години в литературата все по-рядко се използва термина Синдром на родителско отчуждение, въведен от Гарднър, а се използват термини и фрази като **отчуждаващо поведение** и **реалистично отчуждение** (Fidler and Bala, 2010). Реалистичното отчуждение възниква, когато детето е било свидетел на домашно насилие, от страна на единия родител, или самото то е било жертва на насилие или пренебрегване от същия родител и отношението му към него е следствие от тези събития. В англоезичната литература като синоним на „реалистично отчуждение“ се използва и „estrangement”, което би трябвало да се преведе като „отчуждаване“.

Представяне в DSM и МКБ

DSM (съкращение от Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - Диагностичниен и статистически наръчник за психични разстройства), публикуван от Американската психиатрична асоциация (АПА), дава описание и стандартизира критерии за класификация на психичните разстройства. DSM е най-престижният и най-използван класификатор на психиатрични разстройства в САЩ и Канада, а също и широко разпространен в други държави. Все пак в Европа и по-голямата част от света по-голямо приложение намира Международния класификатор на

болестите (МКБ). Пълното му наименование е International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, но в практиката е добило популярност като International Classification of Diseases (ICD, МКБ). За разлика от DSM, който покрива само психичните разстройства, МКБ има по-широк обхват и се стреми да покрие всички медицински диагнози, включително психиатричните. Макар и предназначени основно за клиницистите, и двата класификатора се използват и в съдебната практика при оценка на психичните разстройства и техните последици.

При излизането на DSM-IV през 1994 година СРО не бива включен в изданието. Синдромът не намира място и в неговата редакция DSC-IV-TR от 2000 година. Gardner (2002) обяснява липсата на СРО в DSM с това, че системата е консервативна и трудно допуска новости, но изразява надежда това да се случи в следващата редакция на наръчника. Според него към момента на издаване на DSM-IV все още няма достатъчно изследвания за включване на СРО, но в последствие вниманието към проблема и научните статии по въпроса са се увеличили и синдромът заслужава да бъде приет сериозно. Това обаче не се случва и в последната, пета ревизия на DSM, издадена през 2013 година.

Дискутирайки DSM-V, трябва да отбележим, че той въвежда диагнози, отразяващи влиянието на родителското поведение върху детето. Това са „Проблеми в отношенията родител-дете“ (Parent-child relational problem) и „Дете, засегнато от дистреса в родителските отношения“ (Child affected by parental relationship distress или CAPRD). Тази диагноза отразява негативните ефекти, които раздорът между родителите може да има върху детето, били те психични или соматични. Това разбиране отразява наблюденията на много изследователи, че е възможно отчуждението на детето да се получи не

[Type text]

в резултат от едностранно програмиране от единия родител, а в резултат от ескалацията на конфликт между двамата родители, на което детето става свидетел.

МКБ е най-пълният справочник на болестните състояния и се изготвя от Световната здравна асоциация към ООН. В актуалната десета ревизия на класификатора (МКБ – 10) въведена през 1992 г. СРО не присъства като понятие. В началото на 2022 г. предстои да бъде въведена в употреба единадесетата ревизия на МКБ, която бе одобрена от СЗО на 25.05.2019 г. След оповестяването и в публичното пространство се появиха коментари, че СЗО е включило СРО в МКБ – 11. В действителност терминът „родителско отчуждение“ не е включен в МКБ-11, нито пък е дадена дефиниция за него. Все пак в МКБ – 11 е включена диагнозата „Проблеми между в отношенията между детето и отглеждащия го“ (QE52.0 Caregiver-child relationship problem). Терминът „родителско отчуждение“ (Parental alienation) е включен само като индексни термини („index terms“). Това ще рече, че тези думи се разпознават от електронната версия на МКБ-11 и когато бъдат потърсени в търсачката, потребителят автоматично бива препращан към Caregiver-child relationship problem. Към този раздел водят термините „alienation” и “estrangement”, като вторият съответства на реалистично отчуждаване (отчуждаване от единия родител дължащо се на поведението на същия този родител). Интерес представлява отговора на СЗО по повод на коментар, че чрез включването на „родителско отчуждение“ в индексните термини СЗО одобрява теорията за СРО.

„Индексните термини дават възможност за кодиране, в случай че такъв термин е отчетен. Термините в индекса по никакъв начин не могат да бъдат

интерпретирани и не трябва да се тълкуват като одобрение или обмисляне на одобрение на основните понятия. “ (Екип СЗО, 16 април 2019 г.)

В обобщение, противно на някои спекулации, към настоящия момент „Синдром на родителско отчуждение“ не е възприето като научно обоснована медицинска диагноза и не е включено в последните издания на DSM и МКБ. За да се случи това са необходими повече методологично издържани изследвания и научнообосновани доказателства.

СРО в правото

Когато Гарднър е в зенита на славата си, „синдромът на родителското отчуждение” става често цитирано основание за вземане на съдебни решения в американските съдилища. Показания за наличие на СРО са използвани предимно в семейните съдилища и по-рядко в криминалните (Hoult, 2006). Гарднър много активно работи със семейства в развод и с готовност изразява пред съда експертното си мнение при спорове за упражняване на родителските права, като се опира на собствената си теория за СРО. Голяма част от случаите, по които той работи, са спорове за упражняване на родителските права, в които се изказват обвинения за сексуална злоупотреба от страна на единия родител спрямо детето. С личното си участие в делата той оказва значително влияние върху практиките на съдебната система в САЩ (Wood, 1994).

СРО се среща в редица съдебни процеси в САЩ, а някои съдилища са предоставили еднолично попечителство на бащи въз основа на установяването на СРО (Hoult, 2006). Има обаче и случаи, при които приемането на съществуването на СРО от съда е довело до поставянето на деца под попечителството на родителя насилник. Silberg & Dallam (2019)

изследват 27 съдебни дела от различни щати, в които първоначално детето е дадено на бащата поради съмнение за отчуждаване от страна на майката, въпреки че срещу бащата са били повдигнати обвинения в насилие. 59% от бащите са получили пълно попечителство над децата си, а останалите – съвместно попечителство или режим на личен контакт без супервизия. В последствие 88% от децата съобщават за нови случаи на насилие и след привеждане на съответни доказателства родителските права са дадени на майката. Има и случаи, в които на втора инстанция детето е дадено на бащата, след като първоначално попечителството е било на майката, но в последствие се привеждат доказателства за наличие на родителско отчуждение.

Въпреки че съдилищата в САЩ вече като цяло отхвърлят СРО като концепция, която да се използва в спорове за родителски права, все още се приемат аргументирани твърдения за настъпило родителско отчуждение, като фокусът се поставя върху отчуждаващото поведение на родителя и последствията от него за детето, като се избягват противоречивите формулировки на СРО. Отчуждаващото поведение на родителя може да отразява други психични разстройства, както на отчуждаващия, така и на отхвърления родител, които могат да бъдат от значение за определянето на родителските права (Kelly and Johnston, 2001). Поведението на отчужденото дете също може да бъде важен фактор (Baker, A.J.L. and Eichler, A., 2016). Затова в повечето такива дела присъства вещо лице психиатър.

В САЩ освен промяна в попечителството или препоръки за терапия и помирение, при установяване на родителско отчуждение също така е възможно отчужденият родител да бъде освободен от задължението да плаща издръжка. В българското законодателство няма предвидена

възможност при констатиране на родителско отчуждение съдът да освободи отчуждения родител от задължението за издръжка. В случай на установено родителско отчуждение родителите и децата могат да бъдат насочени към ползване на социална услуга или да се промени режима на лични отношения, като се предоставят родителските права на отчуждения родител.

Първоначално съдебната система в Канада приема експертни становища относно СРО, използва термина "синдром" и се съгласява с теорията на Гарднър, приемайки че само един родител е изцяло отговорен за развитието на СРО. По-късно, макар и приемайки концепцията за отчуждение, канадските съдилища отбелязват липсата на признание на СРО в DSM-IV и като цяло избягват термина „синдром“, подчертавайки, че промените в родителските права са стресиращи за детето и трябва да се правят само в най-тежките случаи. Приема се, че отхвърлянето на родител е комплексен процес и че трябва да се прави разлика между патологично и реалистично (основателно) отчуждение (Bala et al., 2007).

В Англия е създадена Служба за консултации и подкрепа на децата и семейните съдилища (Children and Family Court Advisory and Support Service, CAFCASS). CAFCASS признава възможността за родителско отчуждение при случаи на раздяла или развод на родителите. Родителското отчуждение се определя като „съпротивата или враждебността на детето към единия родител, които не са оправдани и са резултат от психологическа манипулация от другия родител.“ Уточнява се, че „Това е една от редица причини, поради които детето може да отхвърли или да се противопостави на прекарването на време с един родител след раздялата. Всички потенциални рискови фактори, като домашно насилие, трябва да бъдат адекватно обмислени, намалени или разрешени, преди да се оценят

останалите фактори или причини. (CAFCASS, 2019a). CAFCASS разработва Child Impact Assessment Framework (CIAF), инструмент за оценка на влиянието на раздялата на родителите върху детето, фокусирана върху личните му преживявания и подпомагаща съда във вземането на информирани решения в най-добър интерес на децата. Отчуждението е конкретно идентифицирано и оценено в тази рамка (CAFCASS, 2019b). Въпреки че приема и разглежда отчуждението, съдебната система в Англия не приема концепцията за Синдром на родителско отчуждение.

В Бразилия има закон, забраняващ родителското отчуждение, който определя отчуждението като „намеса в психологическото формиране на дете или юноша, която насърчава отхвърляне на родител или пречи на установяването или поддържането на връзки с родител, и която се извършва от родител, баба и дядо или други, които упражняват попечителство или надзор над детето или юношата. " Съдия, който установи родителското отчуждение, може да издаде предупреждение, да определи консултации със специалист, да промени попечителството в полза на отчуждения родител или да настани временно отчужденото дете извън семейството (Soares, 2010).

В България липсва единно разбиране за родителското отчуждение и за предложения от Гарднър Синдром на родителско отчуждение. Забелязва се инертно ползване на терминологията без да има задълбочено разбиране за същността и. Понятието „Синдром на родителско отчуждение“ присъства както в съдебни решения, така и в съдебнопсихиатрични и съдебнопсихологични експертизи. В същото време липсва единно становище както в правната система, така и сред специалистите по психично здраве, относно легитимността на теорията за СРО. Повечето от

информацията на български език по въпроса се намира във виртуалното пространство, където е представена от пристрастни източници със съмнителна компетентност.

Неразбирането на понятието „родителско отчуждение“ и „синдром на родителско отчуждение“ може да се илюстрира чрез следния пример от българската съдебна практика:

Става дума за съдебен процес, в който бащата претендира промяна на родителските права, като желае те да бъдат предоставени на него. Като основание в исковата молба се посочва наличието на Синдром на родителско отчуждение от страна на майката, за установяване на което е назначена съдебнопсихологична експертиза. В решението на въззивния съд четем следното:

*„...Вещото лице е констатирало **трета степен, т.е . тежка форма на Синдром на родителско отчуждение на база вербално – агресивно автопрограмиране с програмиращ родител – бащата Г.А.Г. и пасивно - съдействащ родител – майката *** Ж.Д., както и че самият С. е едновременно в ролята на цел и на жертва, т. е. бащата сам настройва детето срещу себе си. Вещото лице дава заключение, че бащата Г.А.Г. се явява силно фиксиран към детето и не успява да влезе в ролята на възпитаващ детето си с добър родителски педагогически усет и добронамереност, поради обременеността си с негативно отношение към майката на детето си и поради наличието на кверолантно – подобни нагласи и поведение. Майката *** Ж.Д. се явява по – надежден родител, с оптимален родителски капацитет, въпреки поведението си пасивно – съдействащ синдрома на родителско отчуждение родител...“***

В случая вещото лице- психолог е приело, че негативното отношение на детето спрямо бащата като част от Синдрома на родителско отчуждение се дължи на поведението на самия баща. От решението на Окръжния съд е видно, че както вещото лице, така и самият съд срещат трудности с разбирането на естеството на понятието „Синдром на родителско отчуждение“. Според теорията на Ричърд Гарднър, СРО представлява комплекс от симптоми при някои деца, възникващи в резултат от процес, при който единият родител, чрез манипулация и програмиране, трансформира възприятия и поведение от себе си върху детето си с цел да разруши неговата връзка с другия родител. От една страна вещото лице потвърждава наличието на такъв симптомокомплекс, удовлетворяващ критериите за СРО, от друга - изказва практически невъзможната (в контекста на СРО) хипотеза бащата да е предизвикал симптомите на СРО, настройвайки го срещу самия себе си. Възможно е в действителност детето да се отчужди от бащата в следствие на поведението на родителя, но тогава не можем да говорим за отчуждаващо въздействие, нито за Синдром на родителско отчуждение. Самият Гарднър заявява, че когато враждебността и отчуждението са резултат от поведението на отчуждения родител (насилие, пренебрегване, грубо отношение и т.н.), теорията за СРО не е приложима. Според теорията е невъзможно един и същи родител да е едновременно „отчуждаващ“ и „отчужден“. В случаите, в които поведението на родителя е причина за негативното отношение на детето, става дума за „реалистично отчуждение“ - факт, който не е отчетен от вещото лице – психолог.

Що се касае до закона, то понятието „синдром на родителско отчуждение“ не присъства в българското законодателство. Понятието „родителско отчуждение“ присъства в текста на чл. 59, ал. 6 от СК.

Чл. 59 (б) (Изм. - ДВ, бр. 100 от 2010 г., в сила от 21.12.2010 г.) Съдът изслушва родителите, както и децата при условията на чл. 15 от Закона за закрила на детето, взема становище от дирекция "Социално подпомагане" и ако е уместно, изслушва и други лица. При данни, че е налице **родителско отчуждение**, съдът изслушва вещо лице - психолог.

Видно от текста закона приема, че вещо лице - психолог е достатъчно компетентен, за да изготви заключение при съмнение за родителско отчуждение. В действителност обаче много често, когато се обсъжда наличието на родителско отчуждение, се поставя и въпроса за психичното здраве на единия или и на двамата родители. Понякога е необходимо и изследването на психичното здраве на детето, особено в контекста на родителския конфликт или при съмнения и обвинения в насилие, включително и сексуално. В този смисъл много по-удачно е включването на вещо лице- психиатър, като най-добрият вариант остава назначаването на комплексна съдебнопсихиатрична и психологична експертиза.

Темата за родителското отчуждение често се повдига при обвинения в сексуално посегателство от страна на отчуждения родител. Обвиненията в насилие и отчуждение често затормозяват и забавят хода на съдебния процес, по този начин давайки на отчуждаващия родител достъп до децата и време за продължаване на отчуждаващото поведение. И обратно, отчужденият родител става все по-маргинализиран с времето. Съдебнопсихиатричното изследване може да установи наличието на неверни твърдения и обвинения, психично заболяване при единия или двамата родители, реалистично отчуждение като следствие на насилие, както и различни междинни варианти. При установяване на отчуждение в следствие

на отчуждаващо въздействие съдът може да постанови предоставяне на родителските права на отчуждения родител и да препоръча мерки за преодоляване на отчуждението.

В бракоразводния процес, особено при наличие на родителско отчуждение, има описани редица случаи, в които единият родител отвлича или задържа детето, целейки по този начин да го отдели трайно от другия. Отвлечането може да се случи преди финализирането на развода от родителя, който се страхува, че ще загуби родителските права, или след развода от този, който вече ги е загубил, за да скрие детето от другия родител. В САЩ са описани и случаи, в които родителят загубил съдебната битка, отвлича детето и отива в друг щат, където отново да се опита да получи родителски права (Katz, 1981). Освен това, след като разводът бъде финализиран, родителят, който е получил родителските права, може да се укрие заедно с детето, целейки по този начин да ограничи контактите на детето с другия родител. Други мотиви могат да бъдат: опит да се защити детето от родител насилник, желание да „накаже“ бившият партньор, отчаяни усилия за постигане на помирение или дори наличието на личностово разстройство, параноидни налудности или други психопатологични симптоми и психични разстройства (Johnston et al., 1999).

Schetky and Haller (1983) описват травматичните ефекти, които родителското отвличане може да има върху детето. Те включват трудности в доверието към околните, социално оттегляне, влошени отношения с връстници, проблеми в училище, регресия, тревожност или депресия. Според Johnston et al. (1999) рискови фактора за отвличане на детето от страна на единия родител са: твърдения за насилие над детето (верни или неверни), нарцистични или социопатни личностови черти, липса на сключен брак,

нисък социално-икономически статус и малцинствен етнически статус. Авторите посочват, че съдилищата трябва да разработят и следват политики за редуциране на риска от отвлечане при високорискови ситуации.

Възможно е преживяването на родителски конфликт и раздяла да повлияе дългосрочно негативно на децата, а понякога ефектите от истинското отчуждение могат да продължат цял живот и да допринесат за понижено самочувствие, депресивно разстройство, тенденция към злоупотреба с алкохол и ПАВ и несигурни стилове на привързаност в зряла възраст (Baker 2005a,b, 2006; Baker and Ben-Ami 2011; Ben-Ami and Baker 2012).

Заклучение

Теорията на Гарднър за „Синдром на родителско отчуждение“ към настоящия момент не е научно доказана и не се подкрепя от повечето професионални асоциации и класификации. Въпреки че в българската съдебна практика липсва еднозначно становище относно допустимостта му в процеса, на този етап експертите по психично здраве следва внимателно да обмислят включването му в заключенията си. В случаите, в които все пак СРО бъде включено в експертизата, то това следва да бъде подробно описано и обосновано.

Родителското отчуждение от друга страна е реален феномен, засягащ родители в конфликт и техните деца и имащ дълготрайни негативни последици върху тях. Причините за родителско отчуждение могат да бъдат много разнообразни, включително и наличието на психично разстройство при единия или двамата родители. Психичното разстройство може да бъде с хронично протичане или да се отключи или обостри по време на бракоразводния процес или скоро след него, като резултат от стреса, свързан

с раздялата на съпрузите. Тези случаи изискват задълбочена експертна оценка, която да оцени както динамиката в отношенията и наличието на отчуждение в резултат на отчуждаващо влияние, така и психичното здраве на двамата родители. Това важи в особена степен за случаите, в които отчуждението е допълнително усложнено с отвличане или обвинения във физическо или сексуално насилие.

Използвана литература:

1. Baker AJ and N Ben-Ami. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce and Remarriage* 52(7):472–489.
2. Baker AJL. (2005a). Parent alienation strategies: A qualitative study of adults who experienced parental alienation as a child. *American Journal of Forensic Psychology* 23(4):41–64.
3. Baker AJL. (2005b). The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study. *American Journal of Family Therapy* 33:289–302.
4. Baker AJL. (2006). Patterns of parental alienation syndrome: A qualitative study of adults who were alienated from a parent as a child. *American Journal of Family Therapy* 34:63–78.
5. Baker, A.J.L. and Eichler, A. (2016) The Linkage Between Parental Alienation Behaviors and Child Alienation, *Journal of Divorce & Remarriage*, 57:7, 475-484
6. Bala N, S Hunt, and C McCarney. (2010). Parental alienation: Canadian court cases 1989–2008. *Family Court Review* 48:162–177.

7. Bala, Nicholas; Fidler, Barbara-Jo; Goldberg, Dan; Houston, Claire (2007). "Alienated Children and Parental Separation: Legal Responses in Canada's Family Courts". *Queen's Law Journal*. **38**: 79–138.
8. Ben-Ami N and AJ Baker. (2012). The long-term correlates of childhood exposure to parental alienation on adult self-sufficiency and well-being. *American Journal of Family Therapy* 40(2):169–183.
9. Boch-Galhau, W. (2018). Parental Alienation (Syndrome)-A serious form of psychological child abuse. *Mental Health and Family Medicine*, 14(2), pp. 725-739.
10. Burrill, J. (2006.) Descriptive Statistic of the Mild, Moderate, and Severe Characteristics of Parental Alienation Syndrome. In R. Gardner, S. Sauber & D. Lorandos (Eds.), *The International Handbook to Parental Alienation Syndrome: Conceptual, Clinical and Legal Considerations*, 49-55, Charles C. Thomas Publisher, ISBN 978-0-398-07647-4.
11. Cafcass (2019b). "Child Impact Assessment Framework (CIAF)". Children and Family Court Advisory and Support Service. <https://www.cafcass.gov.uk/grown-ups/professionals/ciaf/?highlight=CIAF>
12. Cafcass (2019a). Children and Family Court Advisory and Support Service. <https://www.cafcass.gov.uk/grown-ups/parents-and-carers/divorce-and-separation/parental-alienation/>
13. Clarkson, H., & Clarkson, D. (2008). Confusion and Controversy in Parental Alienation. *Journal of Social Welfare & Family Law*, 29(3–4), pp. 265–275.
14. Doughty, J., N. Maxwell and Tom Slater (2018). Review of research and case law on parental alienation. Cardiff University.

15. Emery, R. (2005). Parental Alienation Syndrome – Proponents Bear the Burden of Proof. *Family Court Review*, 43(1), pp. 8-15.
16. Faller, K. C. (1998). The Parental Alienation Syndrome – What Is It and What Data Support it? *Child Maltreatment*, 3(2), pp. 100-115.
17. Fidler BJ and N Bala. (2010a), Children resisting postseparation contact with a parent: Concepts, controversies, and conundrums. *Family Court Review* 48:10–47
18. Garber, B. (2004). Parental Alienation in Light of Attachment Theory: Consideration of the Broader Implications for Child Development, Clinical Practice, and Forensic Process. *Journal of Child Custody*, 1(4), pp. 49-76.
19. Gardner RA. (1985). Recent trends in divorce and custody litigation. *Academy Forum* 29(2)3–7.
20. Gardner RA. (2002). Parental Alienation Syndrome vs. parental alienation: Which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes? *American Journal of Family Therapy* 30(2):93–115.
21. Gardner, R. (2001). Commentary on Kelly and Johnston’s “The Alienated Child: a reformulation of Parental Alienation Syndrome”. *Family Court Review*, 42(4), pp. 611-621.
22. Hadns, A. & R. Warshak (2011). Parental Alienation Among College Students. *The American Journal of Family Therapy*, 39(5), pp. 431–443.
23. Hoult, J. (2006). The Evidentiary Admissibility of Parental Alienation Syndrome - Science, Law, and Policy. *Children’s Legal Rights Journal*, 21(6).
24. Joyanna Silberg & Stephanie Dallam (2019) Abusers gaining custody in family courts: A case series of over turned decisions, *Journal of Child Custody*, 16:2, 140-169

25. Kelly JB and JR Johnston. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review* 39:249–266.
26. O’Donohue, W., Benuto, L. T., & Bennett, N. (2016). Examining the validity of parental alienation syndrome. *Journal of Child Custody*, 13(2-3), pp. 113-125.
27. Pepiton, M., Alvis L., Allen, K & Logid, G. (2012). Is Parental Alienation Disorder a Valid Concept? Not According to Scientific Evidence. A Review of Parental Alienation, DSM-5 and ICD-11 by William Bernet. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(2), pp. 244-253.
28. Soares, Eduardo (2010). "Brazil: Parental Alienation Criminalized". Library of Congress.
29. Walker, L. , Brantley, K. & Rigsbee, J. (2004). A Critical Analysis of Parental Alienation Syndrome and Its Admissibility in the Family Court. *Journal of Child Custody*, 1(2), pp. 47-74.
30. Wood, Cheri L. (1994). The Parental Alienation Syndrome: A Dangerous Aura of Reliability, 27 *Loy. L.A. L. Rev.* p.1367-1415.